

فصل دوازدهم

وضعیت بخش خارجی اقتصاد

در سال ۱۳۸۱ بخش خارجی اقتصاد ایران با تحولات سیاستی و مقررات زدایی گسترده ای همراه بود. اجرای موفقیت آمیز یکسان سازی نرخ ارز و تداوم اصلاح ساختار نظام تجارت خارجی کشور مهمترین دستاوردهای این بخش بود. آثار اقدامات سالیان اخیر را می توان در نرخهای قابل ملاحظه رشد صادرات غیر نفتی و واردات در سال مورد بررسی مشاهده نمود.

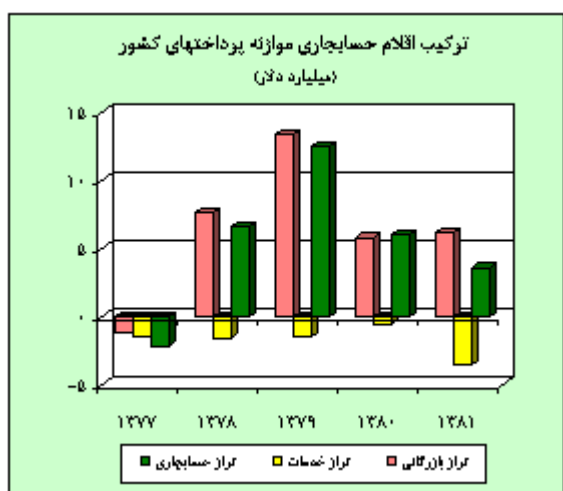
به منظور تسهیل این فرآیند، همزمان با اجرای سیاست تک نرخ ارز و تشکیل بازار بین بانکی ارز، نظام ارزی شناور مدیریت شده بعنوان رژیم ارزی کشور انتخاب و اعلام گردید و بر کارکرد نیروهای عرضه و تقاضا در آن تاکید بیشتری صورت گرفت. مجموعه تمهیدات به عمل آمده همراه با کارکرد موثر حساب ذخیره ارزی موجب شد تا بخش خارجی کشور در سال مورد بررسی از ثبات مناسبی برخوردار شود.

تحولات موازنه پرداختها

در سال ۱۳۸۱ تحولات بازار جهانی نفت و نیز اجرای تدریجی مقررات جدید تسهیل تجارت خارجی که در راستای تحقق اهداف برنامه پنج ساله سوم بود، ترازپرداختهای خارجی کشور را متاثر ساخت. افزایش قیمت و مقدار صادرات نفت و گاز به افزایش ۱۸/۸ درصدی در دریافتهای بخش مذکور منجر گردید. ترکیب سبب صادراتی بخش نفت در سال ۱۳۸۱ شامل ۱۸۷۰۲ میلیون دلار نفت خام، ۳۲۰۴ میلیون دلار فرآوردههای نفتی، میعانات گازی و گاز طبیعی و ۱۰۶۰ میلیون دلار صادرات نفت و میعانات گازی به منظور بازپرداخت تعهدات بیع متقابل بود.

تعدیل نسبی مقررات و ضوابط خارجی و ارائه تسهیلات مختلف به صورت افزایش اختیارات در مدیریت منابع و درآمدهای ارزی برای صادرکنندگان، اعطای تسهیلات ریالی و ارزی به بخش تجارت خارجی، لغو الزام پیش پرداخت اعتبارات اسنادی، معافیت صادرات از مالیات و عوارض، اعطای جوایز و یارانههای صادراتی و برقراری ثبات در بازار ارز موجب شد تا تجارت خارجی و صادرات غیرنفتی کشور در سال ۱۳۸۱ نسبت به سال قبل از آن، از روند سهل تری برخوردار شود. صادرات غیرنفتی کشور با رشدی معادل ۱۵/۵ درصد، از ۴۵۶۵ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۵۲۷۱ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ افزایش یافت. ارقام فوق علاوه بر صادرات گمرکی، آمار صادرات غیرگمرکی نظیر صادرات برق، شناورها، نفتکشهای قراضه و برآورد قاچاق اقلام صادراتی را نیز دربرمی گیرد. کل واردات کشور نیز از ۱۸۱۲۹ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ با رشدی معادل ۲۱/۶ درصد به ۲۲۰۳۶ میلیون دلار در سال

۱۳۸۱ افزایش یافت. در نتیجه تراز بازرگانی خارجی کشور با احتساب صادرات نفتی از ۶۲۰۱ میلیون دلار مازاد برخوردار بود که نسبت به رقم مشابه سال قبل به میزان ۷/۴ درصد رشد نشان می دهد.

دریافت ها و پرداختهای حساب خدمات در سال ۱۳۸۱ به ترتیب معادل ۵۰۲۵ و ۸۵۲۸ میلیون دلار بود^(۱). در بخش دریافتها، اقلام کرایه حمل و بیمه و گردشگری (خدمات مسافری و مسافرت) به ترتیب با ۱۳۱۶ میلیون دلار و ۱۶۰۷ میلیون دلار، حدود ۵۸/۲ درصد از دریافتهای ارزی حساب خدمات را به خود اختصاص دادند. در بخش پرداختها نیز اقلام کرایه حمل و بیمه، گردشگری (خدمات مسافری و مسافرت) و درآمد سرمایه گذاری به ترتیب با ۴۳۴، ۳۹۹۰ و ۱۰۸۲ میلیون دلار در حدود ۶۴/۶ درصد از پرداختهای ارزی بخش مذکور را به خود اختصاص دادند. بدین ترتیب، تراز حساب خدمات در سال ۱۳۸۱ با کسری قابل ملاحظه ۳۵۰۳ میلیون دلاری مواجه بود.

در این سال حساب انتقالات موازنه پرداختها از مازادی معادل ۸۸۷ میلیون دلار برخوردار بود که عمدتاً از انتقال درآمد ایرانیان مقیم خارج کشور ناشی شده است.

در نتیجه تحولات مذکور، تراز حساب جاری در سال ۱۳۸۱ معادل ۳۵۸۵ میلیون دلار مازاد داشت. مازاد حساب جاری عمدتاً صرف بازپرداخت دیون خارجی، افزایش موجودی حساب ذخیره ارزی و افزایش داراییهای خارجی بانک مرکزی شده است.

در سال مورد بررسی حساب سرمایه موازنه پرداختها از مازادی معادل ۲۵۳۴ میلیون دلار برخوردار گردید که در این میان، حساب بلندمدت دولتی به دلیل ایجاد بدهیهای جدید در سال ۱۳۸۱ با خالص بدهی به میزان ۳۰۷۹ میلیون دلار روبرو بود. اقلام عمده این بدهیها به ترتیب ناشی از فروش اوراق قرضه ارزی، تعهدات حاصل از محل قراردادهای بیع متقابل، پیش فروش نفت و فاینانس بوده است. در این سال ۱۰۶۱ میلیون دلار صرف بازپرداخت تعهدات قراردادهای بیع متقابل و ۲۰۲۸ میلیون دلار تعهد جدید از محل این قراردادها ایجاد گردید. در حساب کوتاه مدت دولتی، ۶۴ میلیون دلار کسری وجود داشت که ناشی از کسری حسابهای تهاتر بوده است. خالص دارایی خارجی بانکها معادل ۳۰۶ میلیون دلار افزایش و دیون مربوط به اعتبارات اسنادی آنها نیز معادل ۵۷۵ میلیون دلار کاهش داشته است. داراییهای خارجی بانک مرکزی و حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۸۱ به ترتیب معادل ۳۸۸۳ و ۷۸۴ میلیون دلار افزایش داشت که به ۴۶۶۷ میلیون دلار مازاد در موازنه کل پرداختها منجر گردید.

۱- در این سال پوشش پایه های آماری اقلام دریافتها و پرداختهای حساب خدمات، گسترش قابل ملاحظه ای یافت.

تعهدات ارزی

ترکیب تعهدات خارجی

(میلیون دلار)

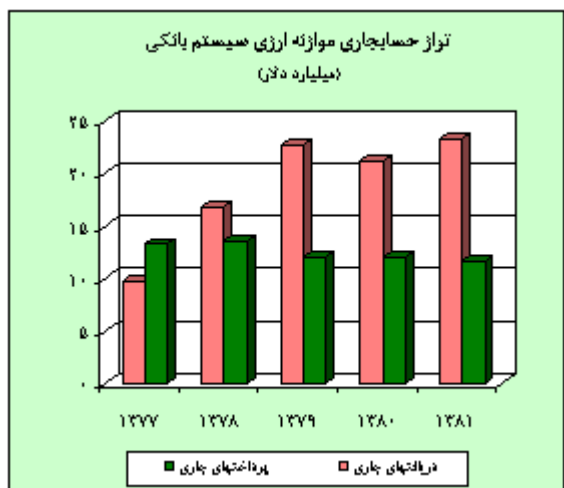
درصد تغییرات	۱۳۸۱	۱۳۸۰	
۲۱/۸	۱۶۷۵۴	۱۳۷۵۰	تعهدات بالقوه
۲۸/۲	۹۲۵۰	۷۲۱۴	تعهدات بالفعل (بدهیهای خارجی)
۴۶/۷	۱۱۷۸	۸۰۳	بهره
۲۴/۹	۲۷۱۸۱	۲۱۷۶۷	کل تعهدات

سقف تعهدات ارزی کشور از ۲۱/۸ میلیارد دلار (با احتساب بهره و تعهدات بالقوه) در ابتدای سال ۱۳۸۱ با ۲۴/۹ درصد افزایش به ۲۷/۲ میلیارد دلار در پایان سال رسید.^(۱) علیرغم افزایش تعهدات ارزی کشور طی

سال ۱۳۸۱، ترکیب تعهدات بالقوه و بالفعل در این سال تغییر قابل ملاحظه‌ای نیافت، بطوریکه سهم تعهدات بالقوه از ۶۳/۲ درصد در پایان سال ۱۳۸۰ به ۶۱/۶ درصد در پایان سال ۱۳۸۱ کاهش یافت. طی این دوره بدهی‌های خارجی کشور با رشدی معادل ۲۸/۲ درصد، از ۷۲۱۴ میلیون دلار به ۹۲۵۰ میلیون دلار افزایش یافت. در سال ۱۳۸۱ بدهی‌های کوتاه مدت به میزان ۵۷۵ میلیون دلار کاهش و در مقابل بدهی‌های میان مدت و بلندمدت معادل ۲۶۱۱ میلیون دلار افزایش داشت که در مجموع سبب افزایش بدهی‌های خارجی کشور به میزان ۹۲۵۰ میلیون دلار گردید. در این دوره فروش اوراق قرضه ارزی به میزان ۱۰۶۶ میلیون دلار بیشترین سهم را در افزایش بدهی‌های بلندمدت کشور داشت. سهم دیون کوتاه مدت در مجموع بدهی‌های خارجی کشور برحسب سررسید اولیه از ۳۶/۸ درصد در پایان سال ۱۳۸۰ به ۲۲/۵ درصد در پایان سال ۱۳۸۱ کاهش یافت که بیانگر افزایش انعطاف در مدیریت دیون خارجی کشور می‌باشد.

موازنه ارزی سیستم بانکی

در سال ۱۳۸۱ دریافتهای جاری ارزی سیستم بانکی کشور به دلیل افزایش دریافت های حاصل از صادرات نفت و گاز با ۹/۶ درصد افزایش نسبت به سال قبل به ۲۳۲۶۶ میلیون دلار بالغ گردید. پرداختهای جاری ارزی نیز با ۳/۸ درصد کاهش نسبت به سال قبل به ۱۱۶۴۵ میلیون دلار محدود شد که در نتیجه آن، خالص حساب جاری موازنه ارزی در سال ۱۳۸۱ از مازادی معادل ۱۱/۶ میلیارد دلار برخوردار گردید.

در سال مذکور دریافتهای سرمایه‌ای با افزایشی معادل ۴۹/۹ درصد، به ۲۸۱۸۹ میلیون دلار رسید که علت عمده آن برگشت اصل وام و سرمایه به میزان ۲۵۰۲۴ میلیون دلار بود. پرداختهای سرمایه‌ای نیز با ۶۹/۹ درصد افزایش به ۲۵۷۰۶ میلیون دلار بالغ گردید، که این پرداخت ها عمدتاً صرف سرمایه گذاری و نیز اعطای وام گردید. بدین ترتیب خالص حساب سرمایه از مازادی معادل ۲۴۸۳ میلیون دلار برخوردار گردید.

۱- مطابق ماده ۸۵ قانون برنامه پنج ساله سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سقف خالص تعهدات مجاز کشور (پس از کسر ذخایر ارزی بانک مرکزی) بدون احتساب ارزش قراردادهای بیع متقابل ۲۵ میلیارد دلار می باشد.

خلاصه موازنه ارزی سیستم بانکی

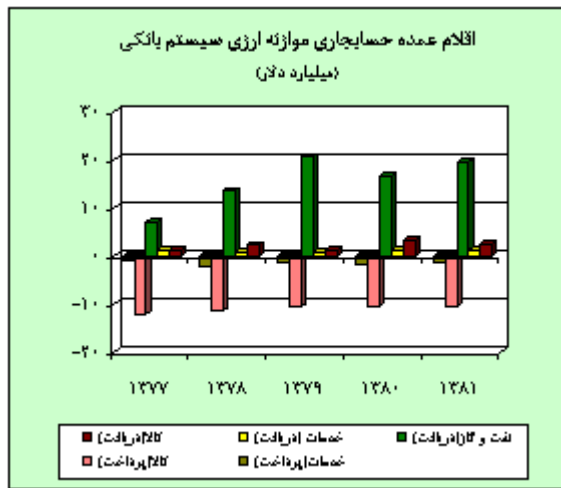
(میلیون دلار)

۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	
۱۱۶۲۱	۹۱۲۴	۱۰۶۴۵	خالص حساب جاری
۲۴۸۳	۳۶۷۳	-۱۴۵	خالص حساب سرمایه
-۵۰۴۶	-۸۷۶۹	-۴۳۴۷	اقلام طبقه بندی نشده
۹۰۵۸	۴۰۲۸	۶۱۵۳	موازنه ارزی کل

با توجه به ارقام خالص حساب جاری و حساب سرمایه و نیز تعدیلات مربوط به نرخ ارز و معاملات ثبت نشده، موازنه ارزی کل سیستم بانکی با مازادی معادل ۹/۱ میلیارد دلار روبرو گردید.

دریافتهای جاری

در سال ۱۳۸۱ دریافتهای جاری ارزی سیستم بانکی با حدود ۲/۰ میلیارد دلار افزایش به ۲۳۲۶۶ میلیون دلار بالغ گردید که این افزایش بیشتر از طریق دریافت های ارزی حاصل از صادرات نفت حاصل گردید. افزایش قیمت نفت در بازارهای بین المللی و نیز افزایش مقدار صادرات آن در سال ۱۳۸۱ باعث شده که دریافتهای ارزی حاصل از صادرات نفت با ۱۷/۲ درصد رشد نسبت به سال گذشته به ۱۹۴۰۵ میلیون دلار بالغ شده و نیز سهم دریافتهای ارزی ناشی از صادرات نفت در کل دریافتهای جاری ارزی از ۷۸/۰ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۸۳/۴ درصد در سال ۱۳۸۱ افزایش یابد.

میزان ارز خریداری شده از محل صادرات غیرنفتی با ۲۴/۰ درصد کاهش نسبت به سال قبل به ۲۴۵۹ میلیون دلار محدود گردید که این مقدار ۴۶/۷ درصد از کل صادرات غیرنفتی سال ۱۳۸۱ را تشکیل می دهد. دریافتهای ارزی بابت معاملات اقلام خدمات در سال ۱۳۸۱ با ۴/۲ درصد کاهش، از ۱۲۳۳ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۱۱۸۱ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ رسید، که عمدتاً به دلیل کاهش دریافتهای ارزی بخش دولتی و کاهش بهره دریافت شده می باشد.

پرداختهای جاری

خلاصه حساب جاری موازنه ارزی سیستم بانکی

(میلیون دلار)

۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	
۲۳۲۶۶	۲۱۲۲۴	۲۲۶۴۹	دریافتهای جاری
۱۱۶۴۵	۱۲۱۰۰	۱۲۰۰۴	پرداختهای جاری
۱۱۶۲۱	۹۱۲۴	۱۰۶۴۵	خالص حساب جاری

در سال ۱۳۸۱ پرداختهای جاری ارزی سیستم بانکی با ۳/۸ درصد کاهش نسبت به سال قبل به ۱۱۶۴۵ میلیون دلار محدود شد که ۸۹/۰ درصد آن مربوط به واردات کالا می باشد. پرداختهای ارزی بابت واردات کالا توسط بخش دولتی با کاهشی معادل ۳۹/۰ درصد از ۵۱۵۹ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۳۱۴۵ میلیون دلار در سال مورد بررسی محدود شد. در نتیجه

این کاهش، سهم بخش غیردولتی در پرداختهای مذکور از ۵۰/۷ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۶۹/۷ درصد در سال ۱۳۸۱ افزایش یافت. در سال مورد بررسی پرداختهای جاری ارزی بابت خدمات نیز با ۲۲/۰ درصد کاهش نسبت به سال قبل به ۱۲۸۰ میلیون دلار محدود گردید که از کاهش پرداختهای بخش دولتی و بهره پرداختی ناشی شده است.

سیاست‌های ارزی و بازرگانی خارجی

اصلاح سیاست‌های ارزی و تجاری کشور در سال ۱۳۸۱ با هدف تسهیل تجارت و مقررات زدایی از بخش خارجی اقتصاد ادامه یافت. در این سال، با اتکاء به ذخایر مناسب ارزی، اندوخته حساب ذخیره ارزی و بستر سازهایی مناسب در سالهای قبل، یکسان سازی نرخ ارز با موفقیت اجرا گردید و نظام ارزی کشور شناور مدیریت شده اعلام شد^(۱). در این راستا کلیه مقررات ارزی کشور در خصوص تجارت کالایی، معامله ارزهای خدماتی و عملیات بانکی (معاملات ارز، گشایش اعتبارات اسنادی، اعطاء تسهیلات و ...) متناسب با نظام مذکور تعدیل گردید.

سیاست های ارزی

به منظور گسترش و تسهیل معاملات ارزی، خرید و فروش گواهی سپرده ارزی از ۱۳۸۰/۱۲/۲۰ در بورس اوراق بهادار تهران لغو و اسعار مختلف با نرخ مرجع در بازار بین بانکی مورد معامله قرار گرفت. براساس ترتیبات جدید، علاوه بر بانک مرکزی، سایر بانکها نیز در بازار مذکور اقدام به خرید و فروش ارز نمودند. همچنین به منظور تامین ارز مورد نیاز واردات کالاهای اساسی و ضروری، تمهیداتی توسط بانک مرکزی به عمل آمد^(۲).

به منظور قانونمند نمودن عملیات شعب ارزی و واحدهای بانکی مناطق آزاد تجاری - صنعتی و اقتصادی کشور و شعب و واحدهای بانکهای ایرانی خارج از کشور، بخشی از مجموعه مقررات ارزی ناظر بر چگونگی خرید و فروش ارز و واردات کالا و خدمات از طریق گشایش اعتبارات اسنادی، ثبت برات اسنادی و حواله وجه تنظیم گردید. براساس این مقررات، خرید ارزهای انتقالی از طریق سیستم بانکی بین‌المللی بدون هرگونه محدودیتی مجاز شد و خرید اسکناس منوط به رعایت مقررات پیشگیری از پولشویی گردید. فروش ارز این بانکها مشروط به استفاده از ابزارهای بانکی و احراز هویت متقاضی گردید و فروش ارز به صورت نقد نیز در حد مقررات بانک بلامانع اعلام شد. همچنین واردات کالا، خدمات و کرایه حمل مناطق آزاد از شمول مقررات صادرات و واردات کشور (سرزمین اصلی) مستثنی و تابع مقررات تسهیل شده مناطق آزاد گردید^(۳).

در راستای فراهم نمودن زمینه مبادلات آزادانه ارز و کاهش تقاضا در بازار موازی ارز، از یک سو مجوز تاسیس و فعالیت صرافیها در کشور (به استثنای مناطق آزاد تجاری و صنعتی) صادر^(۴) و از سوی دیگر آیین نامه معاملات ارز خدماتی در زمینه‌های مختلف (حمل و نقل، بیمه، بازرسی کالا، مسافرت، دانشجویان، بیماران و ...) به بانکها ابلاغ گردید^(۵).

در زمینه خرید و فروش ارز در حوزه خدمات براساس مجموعه مقررات ارزی، ارزهای قابل خرید توسط بانک مرکزی و بانکها مشخص گردید و بر همین مبنا سقف خرید اسکناس ۵۰۰۰ دلار یا معادل آن به سایر ارزها تعیین شد. خرید و فروش ارز بین بانکها مجاز گردید و سود و زیان ناشی از آن نیز به عهده بانکها محول شد. همچنین پرداخت هم ارز ریالی ارزهای خریداری شده توسط شعب خارج از کشور بانکها، در داخل کشور بلامانع اعلام گردید. سقف فروش ارز جهت مسافرت و درمان به ترتیب دو هزار

۱- بخشنامه شماره ۶۰/۱۱۸۲ مورخ ۱۳۸۰/۱۲/۷ بانک مرکزی.

۲- موضوع بخشنامه‌های شماره ۶۰/۲۲۸ هـ و ۶۰/۲۲۹ هـ مورخ ۱۳۸۱/۱/۲۶ بانک مرکزی

۳- موضوع بخشنامه شماره ۶۰/۱۱۰۳ مورخ ۱۳۸۱/۱۰/۷ بانک مرکزی.

۴- بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۱۹ مورخ ۱۳۸۱/۳/۱۸ بانک مرکزی.

۵- بخشنامه شماره ۶۰/۱۱۸۹ مورخ ۱۳۸۰/۱۲/۲۲ بانک مرکزی.

و سی هزار دلار یا معادل آن تعیین، و در سایر مصارف نیز رویه های خاصی در نظر گرفته شد^(۱). خروج اسکناس همراه مسافر از گمرکات حداکثر تا پنج هزار دلار آزاد اعلام شد و مازاد آن موکول به ارائه اظهارنامه ارزی و با اعلامیه بانکی گردید^(۲).

به منظور جذب سرمایه های خارجی و تسهیل جریان مبادلات مالی، قانون تشویق و حمایت از سرمایه گذاری های خارجی تصویب و ابلاغ گردید^(۳). مطابق قانون جدید سقف مشارکت سرمایه گذاران خارجی در هر بخش اقتصادی حداکثر ۲۵ درصد و در هر رشته ۳۵ درصد خواهد بود (به استثنای بخش نفت که معاف از سقفهای مذکور می باشد).

در راستای همکاری ایران با سازمان ملل متحد و به منظور مقابله با پول شویی، بانک مرکزی اسامی اشخاص، سازمانها و نهادهای وابسته به طالبان و القاعده را براساس قطعنامه شماره ۱۳۳۳۰۱۲۶۷ و ۱۳۹۰ شورای امنیت، جهت جلوگیری از فعالیتهای مالی احتمالی به بانکها اعلام نمود^(۴).

هیات امنای حساب ذخیره ارزی با تجدید نظر در برخی از قواعد و مقررات اعطای تسهیلات به طرحهای تولیدی-صادراتی، دریافت وام را برای متقاضیان در سال ۱۳۸۱ تسهیل نمود. براساس این مقررات، بانکهای عامل موظف شدند در چارچوب شرایط خاص^(۵)، پس از بررسی توجیه فنی، مالی و اقتصادی به طرحهای بازسازی و نوسازی واحدهای نساجی (مورد تایید وزارت صنایع و معادن)، تسهیلات لازم را اعطا نمایند. بهره مندی از تسهیلات حساب ذخیره ارزی در طرحهای مذکور مشروط به احراز توان صادراتی طرح به میزان حداقل یک سوم محصول تولیدی سالانه و تعهد متقاضی در این خصوص شد. علاوه بر این اعطای تسهیلات به طرحهای سرمایه گذاری در امور تولیدی بخش صنعت در مناطق ویژه اقتصادی و نیز مناطق آزاد تجاری-صنعتی کشور که توسط بخش خصوصی یا تعاونی به اجرا در می آید، بلامانع اعلام گردید^(۶). افزایش تقاضا برای استفاده از منابع حساب فوق الذکر موجب گردید تا هیات امنای حساب ذخیره ارزی، بانک مرکزی را مکلف به تامین نیاز بانکهای عامل بدون استفاده از تخصیص سهمیه جدید نماید. علاوه بر این هیات امنای مقرر داشت شصت درصد سود تسهیلات اعطایی به بانک عامل تعلق گرفته و تسهیلات خاصی برای طرحهای سرمایه گذاری در صنعت سیمان، طرحهای صادراتی شرکت واگن پارس و برخی کارخانجات تولید کننده اقلام پتروشیمی تخصیص یابد^(۷). همچنین کاهش سهم آورده مجریان طرحهای استان های کمتر توسعه یافته، اعطای تسهیلات قبل از حمل کالا به طرحهای صادراتی، اختیار بانکها در اعمال شرط الزام به ارائه اعتبار اسنادی صادراتی برای متقاضیان تسهیلات حساب ذخیره ارزی و تسهیلات بخش دیگر، در بیست و ششمین نشست هیات امنای حساب ذخیره ارزی به تصویب رسید^(۸).

۱- بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۱۹ مورخ ۸۱/۳/۱۸ بانک مرکزی

۲- موضوع بخشنامه شماره ۱۵۲۴/هـ مورخ ۱۳۸۱/۵/۵ بانک مرکزی

۳- مصوبه مورخ ۱۳۸۱/۳/۴ مجمع تشخیص مصلحت نظام.

۴- بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۲۴ مورخ ۱۳۸۱/۴/۲ بانک مرکزی.

۵- موضوع بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۱۷ مورخ ۱۳۸۱/۳/۵ بانک مرکزی عطف به صورتجلسه پانزدهمین نشست هیات امنای حساب ذخیره ارزی.

۶- موضوع بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۱۸ مورخ ۱۳۸۱/۳/۱۳ بانک مرکزی عطف به صورتجلسه های شانزدهمین و هفدهمین نشست هیات امنای حساب ذخیره ارزی.

۷- همان بخشنامه

۸- موضوع بخشنامه شماره ۶۰/۱۱۴۳ مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۲۷ بانک مرکزی.

کادر ۴- بازار بین بانکی ارز، اهداف و کارکردها

یکی از مهمترین دستاوردهای نظام اقتصادی کشور در سال ۱۳۸۱ یکسان سازی نرخ ارز و به دنبال آن، ایجاد یک بازار متشکل برای اسعار خارجی تحت عنوان بازار بین بانکی ارز بود. این بازار را می توان بازار عمده فروشی برای مبادلات ارز در برابر پول ملی تعریف نمود که نرخ برابری ریال در آن، با توجه به عرضه و تقاضا تعیین می شود. با تشکیل این بازار معاملات اسعار خارجی از بورس به سیستم بانکی انتقال یافت. هدف از تشکیل این بازار، ایجاد یک نهاد منسجم برای کلیه معاملات مجاز ارزی و بستر سازی لازم برای تامین نیازهای ارزی کلیه بخشهای اقتصادی تحت شرایط یکسان است. تسریع در رفع اختلال قیمتهای نسبی ناشی از نظام چندگانه ارزی و ایجاد ابزار اعمال نظارت و هدایتهای موردی برای سیاستگذاری در این بخش، از دیگر کارکردهای این بازار است. در حال حاضر علاوه بر بانک مرکزی، بانکهای دولتی اعم از تجاری و تخصصی عضو این بازار هستند. بانکهای فعال در این بازار در تعیین نرخهای خرید و فروش ارز برای مشتریان خود و در میان یکدیگر از آزادی عمل برخوردارند. مشارکت بانک مرکزی در این بازار با هدف بهبود ترکیب ذخایر ارزی و ریالی و مقابله با نوسانات نامطلوب نرخ برابری صورت می پذیرد. این بانک می تواند به حساب خود اقدام به مبادله ارز نماید، لیکن مداخلات آن با رعایت و حفظ نقش بازار در قیمت گذاری انجام می شود. صرافان دارای مجوز فعالیت نیز به عنوان بازار ساز به افزایش نقدینگی و کارایی بازار کمک کرده و کلیه فعالین اقتصادی با مراجعه به بانکها یا معامله گران مجاز از خدمات این بازار بهره مند می شوند.

همچنین از دی ماه ۱۳۸۱ بازار بین بانکی فرعی (مستقر در منطقه آزاد کیش) با هدف جذب معاملات ارزی بازارهای برون مرزی (بویژه دویی) به داخل کشور تاسیس گردید و از کارکرد مناسبی نیز برخوردار بوده است.

در سال ۱۳۸۱ متوسط نرخ دلار در بازار بین بانکی ۷۹۵۸ ریال بود. مبلغ ۱۰۹۵۳ میلیون دلار در دو بازار اصلی و فرعی معامله گردید که ۱۴۹۳ میلیون دلار آن در بازار فرعی صورت گرفت. سهم بانک مرکزی از معاملات انجام شده در دو بازار ۸۶ درصد از کل معاملات بود.

سیاستهای صادراتی

به منظور تسهیل جریان تجارت خارجی و مقررات زدایی در فرایند صادرات غیرنفتی، صادرات کلیه کالاها و خدمات ارزی از پیمان سپاری ارزی معاف شدند^(۱). بدین ترتیب صادرکنندگان در مدیریت منابع ارزی (گشایش اعتبارات وارداتی، سپرده گذاری ارزی و فروش در بازار بین بانکی) از اختیار کامل برخوردار گردیدند^(۲).

با هدف افزایش مشارکت بخش خصوصی در فعالیتهای اقتصادی و تسریع جریان صادرات غیرنفتی زمینه تاسیس صندوق های غیردولتی توسعه صادرات فراهم گردید^(۳). همچنین برای جبران خسارت صادرکنندگان ناشی از نوسانات نرخ ارز، کاهش ناگهانی قیمت جهانی کالاهای صادراتی و تامین مالی جواز صادراتی و جبران خسارت صادرکنندگان در سالهای ۸۱-۱۳۷۹ تمهیداتی اتخاذ شد^(۴). منابع مالی این اقدام از محل ۵۰ درصد اندوخته های احتیاطی صندوق ضمانت صادرات ایران (یک درصد ارزش سیف واردات غیردولتی) تامین گردید.

سیاست های وارداتی

در سال مورد بررسی، به منظور هماهنگی بیشتر میان سیاستهای ارزی و تجاری، عوارض گمرکی و سود بازرگانی مربوط به واردات کالاها با توجه به نرخ جدید ارز و اهداف سیاستگذار در زمینه واردات، تغییر کرد. همچنین شرایط جدیدی جهت استفاده از خطوط اعتباری کوتاه مدت (ریفاینانس) برای واردکنندگان فراهم گردید که براساس آن واردات قطعات یدکی و ماشین آلات تولیدی برای بخش غیردولتی از طریق خطوط اعتباری کوتاه مدت مجاز اعلام شد^(۵). علاوه بر این در اجرای بند (ب) تبصره (۱۹) قانون بودجه سال ۱۳۸۱، واردات ماشین آلات خط تولید سرمایه گذاران داخلی از شمول پرداخت حق ثبت سفارش معاف اعلام گردید^(۶) و فهرست تعرفه های مذکور نیز اعلام شد^(۷). همچنین به منظور تسهیل واردات کالاهای مجاز و مقابله با پدیده قاچاق کالا، فهرست کالاهای قابل ورود به صورت بدون انتقال ارز با انجام ثبت سفارش انتشار یافت^(۸).

عملکرد بازرگانی خارجی

در راستای تاکید برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر جهش صادراتی، سیاستهای تشویق تجارت خارجی و تسهیل آن محور تحولات این بخش در سال ۱۳۸۱ قرار گرفت. مقررات زدایی گسترده و کاهش هزینه های معاملاتی در روابط اقتصادی خارجی از یکسو و نهادسازی در بازار ارز از سوی دیگر، زمینه رشد قابل توجه بخش بازرگانی خارجی را فراهم آورد.

۱- مصوبه مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۲۸ شورای عالی صادرات.

۲- مصوبه شماره ۲۶۲۶۹/ت/۹۱۳۵ مورخ ۱۳۸۱/۴/۵ هیات وزیران.

۳- مصوبه شماره ۲۶۴۳۹/ت/۷۹۴۵ مورخ ۱۳۸۱/۲/۲۹ هیات وزیران.

۴- مصوبه شماره ۵۵۱۴/ت/۲۶۴۴۱ مورخ ۱۳۸۱/۲/۲۹ هیات وزیران.

۵- بخشنامه شماره ۶۰/۱۱۸۹ مورخ ۱۳۸۰/۱۲/۲۲ بانک مرکزی و مصوبه ۲۰/۵۲۸۳ مورخ ۱۳۸۱/۱/۶ اداره کل مقررات صادرات و واردات وزارت بازرگانی.

۶- بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۱۲ مورخ ۱۳۸۱/۲/۱۴ بانک مرکزی.

۷- بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۴۰ مورخ ۱۳۸۱/۵/۱۲ بانک مرکزی.

۸- بخشنامه شماره ۸۱۱۰۶۲۴ مورخ ۱۳۸۱/۶/۲۶ وزارت بازرگانی.

به نحوی که ارزش صادرات غیر نفتی گمرکی کشور با ۹/۱ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۸۰، به ۴۶۰۸ میلیون دلار بالغ گردید. با توجه به کاهش ۱۷/۶ درصدی وزن صادرات، ارزش هر تن از اقلام صادراتی کشور در سال ۱۳۸۱ به ۳۴۵ دلار افزایش یافت که نسبت به شاخص متناظر برای سال ۱۳۸۰، افزایش قابل توجه ۳۲/۴ درصدی نشان می دهد.

در سال مورد بررسی، ارزش سیف واردات کالا به مبادی گمرکی با رشدی معادل ۲۶/۴ درصد به ۲۲۲۷۵ میلیون دلار افزایش یافت که تا حد زیادی ناشی از بهبود درآمدهای ارزی کشور و تسهیل در مقررات واردات بوده است. ارزش واردات گمرکی تعدیل شده پس از کسر حق ثبت سفارش نیز با نرخ رشد ۳۴/۱ درصد از ۱۶۲۲۸ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۲۱۷۶۱ میلیون دلار در سال مورد بررسی افزایش یافت. علیرغم تغییر نامحسوس وزن محموله‌های وارداتی به مبادی گمرکی در مقایسه با سال گذشته، رشد شتابان ارزش واردات سبب شد ارزش هر تن کالای وارداتی با ۳۶/۸ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۸۰، به ۸۰۸ دلار برسد. رونق اقتصاد جهانی در این رشد بی تاثیر نبوده است.

بازرگانی خارجی (بدون نفت، گاز و برق)

سهام (درصد)	درصد تغییر		سال							
	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰		
	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰		
	مبلغ (میلیون دلار)									
	۸۴/۵	۸۶/۲	۲۶/۴	۲۲/۹	۲۲۲۷۵	۱۷۶۲۶	۱۴۳۴۷	۱۲۶۸۳	۱۴۳۲۳	۱- واردات گمرکی
	۸۲/۵	۷۹/۳	۳۴/۱	۲۳/۱	۲۱۷۶۱	۱۶۲۲۸	۱۳۱۸۷	۱۱۹۷۲	۱۳۷۰۸	۲- واردات گمرکی تعدیل شده (۱)
	۱۷/۵	۲۰/۷	۹/۱	۱۲/۳	۴۶۰۸	۴۲۲۴	۳۷۶۳	۳۳۶۲	۳۰۱۳	۳- صادرات
	-۶۵/۰	-۵۸/۷	۴۲/۹	۲۷/۴	-۱۷۱۵۳	-۱۲۰۰۴	-۹۴۲۴	-۸۶۱۰	-۱۰۶۹۵	کسری (۲-۳)
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۸/۹	۲۰/۷	۲۶۳۶۹	۲۰۴۵۲	۱۶۹۵۰	۱۵۳۳۴	۱۶۷۲۱	جمع کل (۲+۳)
	وزن (هزار تن)									
	۶۶/۸	۶۲/۹	-۲/۰	۵/۷	۲۶۹۲۷	۲۷۴۶۴	۲۵۹۸۰	۲۱۵۴۹	۱۶۲۹۷	۱- واردات
	۳۳/۲	۳۷/۱	-۱۷/۶	۱۳/۵	۱۳۳۶۲	۱۶۲۱۴	۱۴۲۸۱	۱۷۵۶۷	۱۴۴۶۰	۲- صادرات
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	-۷/۸	۸/۵	۴۰۲۸۹	۴۳۶۷۸	۴۰۲۶۱	۳۹۱۱۶	۳۰۷۵۷	جمع کل (۱+۲)

۱- در آمار بازرگانی خارجی کشور ارزش واردات شامل ارزش کالا به اضافه حق ثبت سفارش دریافتی جهت ورود کالا است. لذا مبلغ دریافتی بابت حق ثبت سفارش از ارزش واردات کسر و تحت عنوان واردات گمرکی تعدیل شده منظور شده است.

واردات گمرکی کالا

در سال ۱۳۸۱ حدود ۲۶۹۲۷ هزار تن کالا به ارزش ۲۲۲۷۵ میلیون دلار از طریق مرزهای گمرکی وارد کشور گردید. ارقام فوق نسبت به دوره مشابه سال قبل، به لحاظ وزنی معادل ۲/۰ درصد کاهش و به لحاظ ارزشی معادل ۲۶/۴ درصد رشد نشان می دهد. بررسی ترکیب کالاهای وارداتی نشان می دهد که علیرغم رشد ۱۸/۷ درصدی واردات مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای در سال ۱۳۸۱، سهم واردات اینگونه کالاها از ۴۶/۷ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۴۳/۸ درصد در سال ۱۳۸۱ کاهش یافته است و تقریباً به همین میزان بر سهم واردات کالاهای سرمایه‌ای افزوده شده است. سهم کالاهای مصرفی در سال ۱۳۸۱ حدوداً مشابه رقم سال گذشته بود.

ترکیب واردات گمرکی براساس نوع مصرف

(میلیون دلار)

سهام (درصد)		درصد تغییر		سال		
				۱۳۸۱	۱۳۸۰	
۴۳/۸	۴۶/۷	۱۸/۷	۱۱/۲	۹۷۶۶	۸۲۲۸	مواد اولیه و کالاهای واسطه ای
۴۳/۴	۴۰/۴	۳۵/۶	۴۷/۴	۹۶۶۸	۷۱۲۷	کالاهای سرمایه ای
۱۲/۸	۱۲/۹	۲۵/۲	۷/۵	۲۸۴۲	۲۲۷۰	کالاهای مصرفی
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۶/۴	۲۲/۹	۲۲۲۷۵	۱۷۶۲۶	کل
		۳۴/۱	۲۳/۱	۲۱۷۶۱	۱۶۲۲۸	واردات گمرکی تعدیل شده

طبقه بندی واردات گمرکی برحسب طبقه بندی بین المللی کالا نشان می دهد واردات ماشین آلات و لوازم حمل و نقل با سهمی معادل ۴۵/۹ درصد از کل واردات سال ۱۳۸۱، همانند سالهای گذشته بالاترین سهم را به خود اختصاص داده است. ارزش واردات اینگونه کالاها با نرخ رشدی معادل ۳۵/۱ درصد از ۷۵۶۵ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۱۰۲۲۱ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ افزایش یافته است. واردات محصولات ساخته شده اساسی^(۱) نیز از ۳۳۱۹ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۳۲۲۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ کاهش یافت، به طوریکه سهم واردات اینگونه کالاها از ۱۸/۸ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۱۴/۵ درصد در سال ۱۳۸۱ تنزل یافت.

واردات گمرکی کشور براساس طبقه بندی بین المللی کالا

(میلیون دلار)

سهام (درصد)		درصد تغییر		سال		
				۱۳۸۱	۱۳۸۰	
۴۵/۹	۴۲/۹	۳۵/۱	۴۶/۲	۱۰۲۲۱	۷۵۶۵	ماشین آلات و لوازم حمل و نقل
۱۴/۵	۱۸/۸	-۳/۰	۴/۲	۳۲۲۰	۳۳۱۹	کالاهای طبقه بندی شده برحسب ماده به کار رفته
۶/۸	۱۱/۹	-۲۷/۷	۶/۵	۱۵۲۲	۲۱۰۶	مواد غذایی و حیوانات زنده
۱۱/۶	۱۳/۵	۸/۲	۱۷/۶	۲۵۸۰	۲۳۸۴	مواد شیمیایی
۲۱/۲	۱۲/۹	۱۱۰/۱	۱۳/۴	۴۷۳۲	۲۲۵۲	سایر
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۶/۴	۲۲/۹	۲۲۲۷۵	۱۷۶۲۵	کل
		۳۴/۱	۲۳/۱	۲۱۷۶۱	۱۶۲۲۸	واردات گمرکی تعدیل شده

توزیع واردات گمرکی برحسب کشورها نشان می دهد پنج کشور آلمان، امارات متحده عربی، سوئیس، ایتالیا و فرانسه با سهمی معادل ۴۷/۷ درصد از کل واردات ایران، مهمترین تامین کنندگان کالاهای وارداتی کشور در سال ۱۳۸۱ بوده اند. در این سال بیشترین رشد ارزش واردات برحسب کشورها به واردات از سوئیس (۳۵۶/۷ درصد)، آلمان (۱۰۹/۰ درصد) و سنگاپور (۱۰۱/۹ درصد) اختصاص داشت که به ترتیب در رتبه های سوم، اول و هجدهم جدول توزیع واردات گمرکی برحسب کشورها قرار دارند. بیشترین کاهش نیز به واردات از کشور کانادا مربوط می شود که معادل ۱۸۴ میلیون دلار (۴۸/۱ درصد) کاهش یافته است.

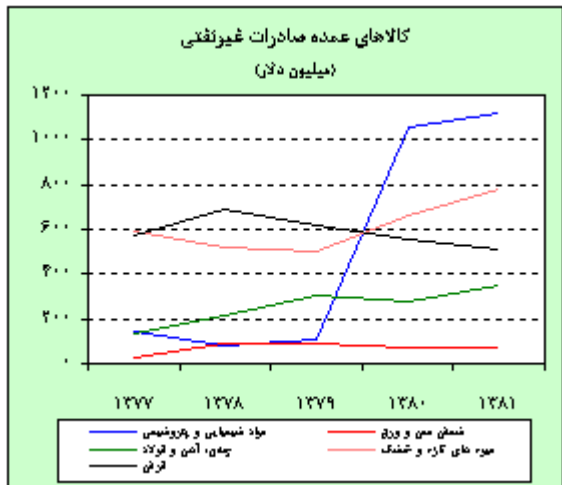
مطابق جدول توزیع واردات گمرکی برحسب گروه کشورها، واردات از کشورهای عضو اتحادیه اروپا با ۳۸/۷ درصد رشد از ۶۵۵۸ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۹۰۹۷ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ رسید که در مجموع ۴۰/۸ درصد از کل واردات گمرکی ایران را تشکیل می دهد. واردات از کشورهای عضو اسکاپ نیز با ۵/۱ درصد رشد از ۶۵۰۰ میلیون دلار

۱- کالاهایی که طبقه بندی آنها برحسب ماده به کار رفته در آنها صورت گرفته است.

در سال ۱۳۸۰ به ۶۸۲۹ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ افزایش یافت. این دو گروه کشور در مجموع ۷۱/۵ درصد از واردات گمرکی کشور در سال ۱۳۸۱ را تامین کرده‌اند.

بررسی توزیع قاره‌های واردات گمرکی در سال ۱۳۸۱ نشان‌دهنده سهم بالای واردات از قاره‌های اروپا و آسیا (۹۱/۵ درصد) می‌باشد، بطوری که مجموع واردات از این دو قاره به ۲۰۳۹۲ میلیون دلار بالغ گردید.

صادرات غیرنفتی

در سال ۱۳۸۱ حدود ۱۳۳۶۲ هزارتن کالای غیرنفتی به ارزش تقریبی ۴۶۰۸ میلیون دلار از مبادی گمرکی کشور صادرگردید که نسبت به سال قبل از نظر وزنی معادل ۱۷/۶ درصد کاهش و از نظر ارزشی معادل ۹/۱ درصد رشد نشان می‌دهد.

طبقه‌بندی صادرات کالاهای غیرنفتی براساس نوع مصرف بیانگر کاهش سهم صادرات کالاهای مصرفی از ۵۳/۹ درصد به ۵۱/۴ درصد و افزایش سهم صادرات مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای از ۴۲/۵ درصد به ۴۴/۷ درصد می‌باشد. در این مدت سهم صادرات کالاهای سرمایه‌ای تغییر چندانی نیافته است.

ترکیب صادرات گمرکی برحسب نوع مصرف (بدون نفت، گاز و برق)

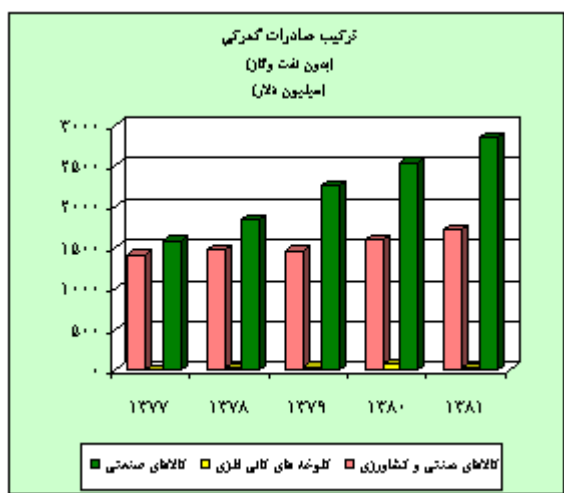
(میلیون دلار)

سهم (درصد)	درصد تغییر		سال			
	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۸۱		
۴۴/۷	۴۲/۵	۱۴/۸	۱۰/۵	۲۰۵۹	۱۷۹۴	مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای
۳/۹	۳/۷	۱۵/۳	۱۱/۲	۱۷۸	۱۵۵	کالاهای سرمایه‌ای
۵۱/۴	۵۳/۸	۴/۲	۱۳/۷	۲۳۷۱	۲۲۷۵	کالاهای مصرفی
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۹/۱	۱۲/۳	۴۶۰۸	۴۲۲۴	کل

صادرات کالاهای سنتی و کشاورزی با نرخ رشدی معادل ۷/۵ درصد از ۱۶۰۳ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۱۷۲۴ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ افزایش یافت، در حالیکه سهم صادرات کالاهای مذکور از ۳۸/۰ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۳۷/۴ درصد کاهش یافته است. کاهش سهم صادرات کالاهای سنتی و کشاورزی عمدتاً ناشی از کاهش ارزش صادرات فرش به میزان ۶/۹ درصد بود. صادرات کلوخه‌های کانی فلزی با کاهش ۵۸/۳ درصدی از ۷۷ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۳۲ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ تنزل یافت. بدین ترتیب سهم صادرات گروه کالایی مذکور از ۱/۸ درصد در سال ۱۳۸۰ به ۰/۷ درصد در سال مورد بررسی رسید. صادرات کالاهای صنعتی نیز با نرخ رشدی معادل ۱۲/۱ درصد از ۲۵۴۳ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۲۸۵۲ میلیون دلار در سال ۱۳۸۱ افزایش یافت و سهم صادرات آن از ۶۰/۲ درصد در سال قبل به ۶۱/۹ درصد در سال مورد بررسی رسید. در گروه

کالاهای صنعتی، صادرات پودر لباسشویی و صابون بیشترین رشد (۳۷/۳ درصد) و صادرات کفش بیشترین نرخ کاهش (۲۵/۷ درصد) را طی سال ۱۳۸۱ به خود اختصاص دادند. در سال ۱۳۸۱ در میان گروه کالاهای صنعتی، صادرات مواد شیمیایی و پتروشیمی همانند سالهای گذشته، بالاترین سهم از کل صادرات غیر نفتی (۲۴/۳ درصد) را به خود اختصاص داد. به طوری که از محل صادرات اینگونه کالاها ۱۱۱۸ میلیون دلار درآمد ارزی عاید کشور شد.

در سال مورد بررسی توزیع جغرافیایی صادرات غیر نفتی گمرکی برحسب کشورها نشان می‌دهد که پنج کشور امارات متحده عربی، آلمان، جمهوری آذربایجان، ژاپن و چین با ۱۷۲۸ میلیون دلار، در مجموع ۳۷/۵ درصد از صادرات

غیر نفتی ایران را به خود اختصاص دادند. در میان کشورهای واردکننده محصولات غیر نفتی از ایران، کشور افغانستان با ۱۸۹/۲ درصد رشد، بیشترین و فرانسه با ۴۰/۴ درصد کاهش، کمترین ارزش واردات را در میان شرکای تجاری ایران به خود اختصاص دادند.

توزیع جغرافیایی صادرات کالاهای غیر نفتی برحسب گروه کشورها بیانگر سهم بالای صادرات غیر نفتی به کشورهای عضو اسکاپ (۴۱/۹ درصد) است که با ۱۹۳۳ میلیون دلار واردات از ایران، مهمترین بازار صادراتی کشور در سال مورد بررسی محسوب شد. کشورهای عضو

اوپک نیز با ۱۳۱۱ میلیون دلار واردات از ایران، ۲۸/۴ درصد از صادرات غیر نفتی را به خود اختصاص دادند.

توزیع جغرافیایی صادرات گمرکی کشور برحسب قاره‌ها در این سال نشان می‌دهد که تمرکز جغرافیایی صادرات کشور عمدتاً در قاره‌های اروپا و آسیا قرار داشت، بطوریکه ۹۳/۰ درصد از بازارهای صادرات غیر نفتی در این دو قاره متمرکز بود. همچنین رشد صادرات گمرکی به قاره‌های آمریکا و آفریقا به ترتیب معادل ۱۹/۳ درصد و ۳۵/۵ درصد بود. این دو قاره مجموعاً ۳۰۹ میلیون دلار (۶۷ درصد) از صادرات غیر نفتی ایران را به خود اختصاص داده‌اند.

مبادلات ترانزیت

در سال ۱۳۸۱ حدود ۴۸۱۱ هزارتن کالا به صورت ترانزیت وارد کشور گردید که نسبت به سال قبل از رشدی معادل ۵۸/۰ درصد برخوردار بود^(۱). از مجموع کالاهای ترانزیت شده ورودی، ۳۴۹۲ هزار تن آن از طریق جاده و راه‌آهن (معادل ۷۲/۵ درصد) و مابقی آن به میزان ۱۳۱۹ هزار تن مواد نفتی (معادل ۲۷/۵ درصد)، به صورت معاوضه ترانزیت شد. در این سال، سهم مواد نفتی و غیر نفتی از کل کالاهای ترانزیت وارد شده (به غیر از معاوضه) به ترتیب معادل ۱۱/۱ درصد و ۸۸/۹ درصد بود که سهم مواد نفتی با احتساب رقم معاوضه به ۳۵/۵ درصد افزایش خواهد یافت. در سال ۱۳۸۱ مقدار

۱- اطلاعات مربوط به ترانزیت از پایگاه اینترنتی سازمان حمل و نقل و پایانه‌های کشور اخذ شده است.

ترانزیت کالاهای نفتی (به غیر از معاوضه) و غیرنفتی به ترتیب معادل ۱۸/۰ درصد و ۳۳/۰ درصد رشد داشته‌اند. علاوه بر این مقدار ترانزیت بصورت معاوضه نیز ۲۵۴/۰ درصد افزایش نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۸۱ حجم ترانزیت جاده‌ای و ریلی به ترتیب برابر ۲۶۸۴ هزار تن و ۸۰۸ هزار تن بوده است. سهم ترانزیت جاده‌ای و ریلی از کل ترانزیت کالا (بدون احتساب معاوضه) در این سال به ترتیب معادل ۷۶/۹ درصد و ۲۳/۱ درصد بوده است.

کشورهای امارات متحده عربی، ترکیه، ترکمنستان و آذربایجان به ترتیب با ۴۴/۳، ۱۲/۰، ۶/۲ و ۵/۶ درصد از کل وزن کالاهای ترانزیت شده عمده ترین سهم را در بین کشورهای مبدا ترانزیت داشتند. در مقابل کشورهای افغانستان، آذربایجان، ترکیه، ترکمنستان و نخجوان به ترتیب با ۲۵/۸، ۱۳/۳، ۸/۰، ۷/۶ و ۴/۳ درصد، بالاترین سهم را در میان کشورهای مقصد به خود اختصاص دادند.

مبادلات پایاپای

در سال ۱۳۸۱ مبادلات پایاپای در چارچوب تهاتری، حساب مخصوص^(۱) و مبادلات در قالب اتحادیه پایاپای آسیایی از ۱۹۴۸/۴ میلیون دلار در سال قبل با رشدی معادل ۱۰/۲ درصد به ۲۱۴۸/۷ میلیون دلار بالغ شد. دریافت‌های این سال در چارچوب حساب مخصوص و تهاتر ۴۷۷/۶ میلیون دلار بود (۴۳۱/۹ میلیون دلار آن در قالب حساب مخصوص صورت پذیرفت) که نسبت به سال قبل ۱۸۷/۷ درصد رشد نشان می‌دهد. طی همین سال میزان پرداخت‌های انجام شده در این چارچوب معادل ۴۹/۴ میلیون دلار بود که نسبت به رقم مشابه در سال قبل ۶۳/۹ درصد کاهش نشان می‌دهد. پرداخت‌ها عمدتاً بابت واردات کالا و دریافت‌های ناشی از بهره سپرده‌های بانک مرکزی در خارج بوده است. همچنین در این سال حجم مبادلات در چارچوب اتحادیه پایاپای آسیایی با ۱/۵ درصد کاهش نسبت به سال قبل به ۱۶۲۱/۵ میلیون دلار محدود گردید و همانند سال قبل از مازادی معادل ۱۲۰۷ میلیون دلار برخوردار شد. مازاد مذکور ناشی از ۱۴۱۴/۲ میلیون دلار دریافت بابت صادرات و ۲۰۷/۳ میلیون دلار پرداخت برای واردات بود. ایران از نظر مازاد ترازبازرگانی اولین کشور و از نظر حجم صادرات، بعد از هند دومین کشور درون اتحادیه بود. علیرغم اینکه سهم ایران برای استفاده از تسهیلات معاوضه (Swap) در سال ۱۳۸۱ معادل ۴۳/۴ میلیون دلار بود لیکن بدلیل بستنکار بودن کشور در تمامی شش دوره تسویه سال ۲۰۰۲، امکان استفاده از تسهیلات معاوضه برای آن میسر نشد.

۱- حساب مخصوص شامل حساب‌هایی است که جهت ثبت فعالیتهای خاص براساس قراردادهای منعقد بین بانک‌های مرکزی در کشور جهت انجام مبادلات خاص با سقف اعتباری معین افتتاح می‌شوند.